

Het Teken - 77e jaargang, nr. 4, oktober 2004, p. 113

Madeleine Delbrêl - Straat in de stad, weg van God

Het leven van de sociale werkster (1904-1964) in de banlieue van Parijs

“Madeleine zou er zelf om gelachen hebben!” Zo reageerde een vriendin van haar toen de mogelijkheid ter sprake kwam dat de kerk een onderzoek opende om Madeleine Delbrêl (1904-1964) zalig te verklaren. Een zaligverklaring lijkt iets voor brave, vrome, onwereldse mensen, niet voor een Française die na de oorlog fietste in de grauwe straten van de Parijse voorstad Ivry, van het gemeentehuis naar haar rijwoning, van het sociaal bureau naar de fabriekspoort. Zoveel mensen leven nog die Madeleine hebben gekend en over haar kunnen vertellen als een mens, niet als een zalige. Maar de stroom boeken over haar groeit aan. Eén ervan draagt de titel “Rues des villes chemins de Dieu”, straten in de stad, weg van God.

Madeleine is het enige kind uit een ongelukkig huwelijk van een gevoelig burgermeisje met een gedreven man. Ze komt ter wereld in een stadje in Dordogne. Daar werkt haar vader bij de Franse Spoorwegen. Hij wordt vaak bevorderd en dus moet Madeleine telkens verhuizen met haar ouders. Het schoolritme lijdt eronder, maar ze krijgt thuis privé-les, ook in muziek. Want het meisje moet pianovirtuoze worden, vindt haar vader, een vurige republikein en werkend lid van een vrijzinnige letterkundige club. Het gezin woont intussen in Parijs. In dit antiklerikale milieu vindt Madeleine, 17 jaar oud, haar inspiratie om, na de miljoenen doden van de Eerste Wereldoorlog en de Spaanse griep, een stevige tekst te schrijven over “God is dood” en “lang leve het leven!”. Madeleine gaat filosofie en geschiedenis studeren aan de Sorbonne. Ze publiceert en illustreert intussen de gedichten van haar vader.

Madeleine wordt verliefd op Jean Maydiou, die studeert voor ingenieur. Het mooiste koppel van de badplaats, vindt men in Arcachon waar zij op vakantie zijn in de villa's van familie en vrienden. Maar plots verdwijnt Jean. Hij treedt in bij de paters dominicanen, waar hij later bekendheid krijgt als schrijver en uitgever. Voor Madeleine, net negentien geworden, is dat een zware klap. Juist dan wordt haar vader blind en onhandelbaar. Vanuit haar realistische, anti-idealistische filosofie onderzoekt Madeleine het leven. Eerlijk gaat ze geen enkele vraag uit de weg. Ze heeft kameraden die even graag dansen en uitgaan als zij. Sommigen zijn gelovig, en, vertelt Madeleine, in discussies krijg ik de indruk dat Christus voor hen zo reëel is dat ze voor hem een stoel zouden kunnen klaarzetten in de gespreksronde. Madeleine wil dat onderzoeken, niet in grote gedachtevluchten, maar daadwerkelijk; ze besluit te bidden en dat doet men op de knieën, weet ze. “Sindsdien heb ik lezend en nadenkend God gevonden; maar al biddend was het, zo denk ik, God die mij vond.” Zij is dan 21.

Blij bij

Zij vindt vlakbij de woning van haar ouders een kerk met een jonge, inspirerende priester die Madeleine engageert in de pas opgerichte scoutbeweging. Ze krijgt de totem “blij bij” omdat ze vindingrijk ook zelf spelen, verhalen en technieken bedenkt en omdat haar levenslust aanstekelijk is. Als zij leidersvorming geeft, ontbreekt nooit de evangeliebezinning. Madeleine kijkt nu anders naar de mensen; ze ontdekt het verdriet en de armoede, allicht daartoe aangezet door wat zij met haar blinde vader meemaakt. En als vanzelf groeit uit haar scoutgroep een sociale actiegroep voor armen. Intussen verschijnt van haar hand een dichtbundel over haar zoektocht, waarin zij ook het bitter gedicht over het Gouden Kalf

opneemt uit de tijd dat de kerk en de priesters haar ontgoochelden. De dichtbundel krijgt een officiële prijs.

Madeleine zoekt klaarheid over haar toekomst. Zij wil enkel voor God leven, ongehuwd, maar tussen de mensen. Zonder van elkaar af te weten zoeken ook haar vriendinnen zoiets. Na ruggespraak met de kerkleiding gaan Madeleine, Suzanne en Hélène in 1933 als leken samenwonen in Ivry, zonder bezit en ongehuwd, zelf hun brood verdienend, in dienst van een parochiaal sociaal centrum. En de gehoorzaamheid aan een overste? Dat zal het leven zelf zijn in het licht van het evangelie: bazen, overheden, burens, andere mensen, uitdagingen zonder tal.

Een communistisch bolwerk

De fabrieken in de Parijse voorstad Ivry slokken en verslinden arbeiders en hun gezinnen uit heel Frankrijk. Alleen de communistische partij komt voor hen op. Voor Madeleine gaat een onbekende wereld open van uitbuiting en ellende. Er is nog geen sprake van sociale zekerheid en werkloosheidssteun. De parochie wordt door het communistisch gemeentebestuur in de hoek gedrukt van de kapitalisten, niet altijd ten onrechte. Het zijn katholieke bazen met de slechtste faam en naam, die het nieuwe kerkgebouw financieren.

Madeleine gaat als sociale assistente – ze heeft intussen die studies erbij gedaan – aan het werk met kinderkribbe, ziekenbezoek, jeugdwerk, sociale studiekringen. Maar ze wil zich niet opsluiten in katholieke organisaties. De drie vrouwen verhuizen naar een “neutrale” woning. “God heeft nooit gezegd: bemin uw naaste als uzelf behalve de communisten”, zegt ze, en ze werkt met hen samen in allerlei comités. Men erkent en respecteert haar. Toch groeien bij haar vragen over de communistische methode. Ze leest herhaaldelijk de evangeliën van voor naar achter om een antwoord te vinden op de vraag: klassenstrijd? Haat? Geweld? Langzaam gaan haar de ogen open en ziet ze de verschillen. Ook al blijft de kerk achter in de arbeidersstrijd van die jaren, dat is voor Madeleine geen reden om het evangelie los te laten. Wel is ze in 1936 blij met de communistische strategie van het brede Volksfront, dat de eerste grote sociale wetten afdwingt. Intussen groeit inwendig haar eigen leven: bij God zijn, bij de mensen zijn.

Hels werk, helder denken

De oorlog vergt het uiterste van Madeleine. Haar werkterrein is nu ook het station, waaruit eerst de Parijse bevolking wegtrekt en waar later vluchtelingen aankomen, kinderen naar het platteland vertrekken en mensen moeten ontsnappen aan arrestatie. Madeleine is vindingrijk. Haar afdeling van de Nationale Hulpdienst in Ivry wordt een model genoemd. Ze schrijft haar ervaring en goede raad neer in een boekje als leidraad voor sociale werkers. De rode draad is: we zijn geen functionarissen en dat moeten de mensen merken. Al is zij doodmoe, telkens weer neemt ze de tijd om schriftelijk te ontleden wat er gaande is. Zodat zij na de oorlog meteen aan het opnieuw geïnstalleerde communistisch gemeentebestuur een duidelijke beleidsnota kan voorleggen over politiek en sociale hulpverlening.

Uit de oorlog ontspringen in een rijke verscheidenheid vele soorten kerkwerk in de ontkerstende arbeiderswereld: de priestergroepering “Mission de France”, priesterarbeiders, “Mission de Paris”, in Marseille de dokkersmissie, enz. Madeleine, overgelukkig, herkent zich daarin. Zij wordt ook opgemerkt als iemand die over die dingen al veel ervaring heeft, daarover heeft nagedacht en geschreven. Een van haar bijdragen gaat over het vuur dat Jezus

op aarde is komen brengen. Madeleine en haar equipe, hun huis in de Raspailstraat nummer 11, wordt bekend als “de elf”, een trefpunt van wie in de kerk met de arbeidersstrijd en de arbeidersmissie bezig is.

“De elf”

In 1946 neemt Madeleine een beslissing, die haar omgeving niet begrijpt; ze neemt ontslag als sociale assistente van de gemeente. Juist dan was ze opgemerkt in hogere kringen, men bood haar een politieke loopbaan, wie weet ministeriële verantwoordelijkheid aan. Zij is bekend als een boegbeeld van de naoorlogse samenwerking tussen alle mensen van goede wil. Madeleine verdwijnt uit de officiële kanalen, ze blijft wel heel actief zoals vroeger, maar als vrijwilligster.

Later vermoeden haar huisgenoten dat Madeleine toen, weliswaar met spijt in het hart, voor zichzelf heeft ingezien dat haar functies niet langer te combineren waren met het leven in haar equipe, het leven voor God. Over bidden schrijft ze als over een dansfeest, een bal van de gehoorzaamheid: “Wij vergeten dat, in Uw armen, het leven danst”. In het Frans: “zich danst”, gedanst wordt. Madeleine danst graag en goed en in “de elf” gebruikt men elke aanleiding om te vieren. Om te dansen heeft men geen geld en dure aankopen nodig! De elf is de toevlucht van alleman en iedereen, zonder onderscheid: de blinde vrouw met een kind, een Italiaanse communistische familie, een dame die haar huis afstaat voor een gezin en hier nu de tuin komt verzorgen. Altijd is er plaats voor een extra bord en slaapzak. Met twee Spaanse vluchtelingen beginnen ze zelfs een handeltje, later een coöperatieve, van zelfgemaakte noga. Het vrouwelijk kerngroepje wordt het kloppend hart van vele kringen van medestanders, medewerkers, vrienden en kennissen. “Het gemeenschapsleven in liefde is een onmisbare lucifer om het vuur aan te steken voor de mensen rondom ons”, schrijft ze. Die mensen rondom hen zijn ook de arbeiders die in 1947-48 de grote stakingen organiseren.

Voor veel priesters en seminaristen, die haar kennen van het grootseminarie van de “Mission de France”, is Madeleine een vertrouwenspersoon. Ze geraken tussen hamer en aambeeld. Aan de ene kant trekt de arbeidersstrijd hen mee in het lidmaatschap en de verantwoordelijkheden van de communistische partij en vakbond, aan de andere kant voelen ze zich onbegrepen door een kerk die in meerderheid bourgeois is. Uit ervaring met haar eigen equipe schrijft ze hen: de “Mission” loslaten is een nederlaag. Maar tegelijk protesteert Madeleine in het openbaar omdat er voor het gewone volk geen plaats is in de Notre-Dame van Parijs, bij de begrafenis van kardinaal Suhard, de aartsbisschop van de arbeidersmissie. In Ivry zelf zoekt ze het contact met de traditionele parochies te behouden. Wanneer ze vanuit een ingeving in 1952 op bedevaart gaat naar Rome, enkel om er een dag te bidden op het graf van Petrus, gaat ze voor het vertrek de zegen vragen van de pastoor die eigenlijk van haar niet moet hebben. Het geld voor de bedevaart heeft ze als bij mirakel van een Argentijnse dame gekregen. De bedevaart zelf vertolkt haar geloof dat er voor een christen geen twee soorten Christusliefde zijn, een “zuivere” voor Christus en een andere in kerkelijke gedaante.

Beproeving na beproeving

Madeleine vangt de bof bij een zieke vriendin die ze kost wat kost wil bezoeken. En ten huize van de vrolijke “elf” slaat ze, bij een kennismaking met judo, met het hoofd tegen een deurstijl, het begin van eindeloze migraineklachten en problemen met neus, sinussen en keel. Erger vindt ze zelf die andere, zo mogelijk nog pijnlijker crisis die in september 1953 leidt tot het pauselijk verbod van de priesterarbeiders. Ze zoekt hen te steunen en te helpen in hun

verscheurende keuze: arbeider blijven en breken met de kerkleiding owel breken met de arbeiderssolidariteit? Met barstende hoofdpijn, en tussen al het werk door in Ivry, klopt Madeleine overal aan; zij schrijft nota's bij de vleet, ze bemiddelt, ze doet de "commissies", de boodschappen, zegt ze zelf met humor.

Met humor ook schrijft ze over de vrouw in de kerk: op het scheepje van de kerk staan de mannen misschien wel op de brug, maar het zijn de vrouwen die voor de zeilen zorgen; de mannen willen motoren, maar de Geest werkt anders... De equipe worstelt met de vraag welke haar plaats is in de kerk. Met de hulp van de latere aartsbisschop Veuillot blijven de vrouwen wat ze zijn – ze zijn intussen met dertien; de equipe wordt niét een soort religieus of seculier instituut. Madeleine zelf zwoegt intussen drie jaar lang om helder te formuleren wat haar sinds 1933 bezighoudt. Dat wordt het boek "Marxistische stad, missiegebied", voor het eerst verschenen in 1957. En al deze moeilijke processen worden doorkruist door de scheiding, de ziekte en de dood van haar ouders. Madeleine gaat er bijna onder door.

Reiziger

Als Madeleine niet ziek is, gaat ze graag in op de vele verzoeken, om te gaan spreken over haar inzichten, eerst uit Frankrijk, daarna uit Afrika en Polen, waar men gehoord heeft van "de elf". Militanten van arbeidersbewegingen, intellectuelen, grootseminaries nodigen haar uit. Het boek maakt haar nu bekend bij een veel breder publiek én geeft haar gezag. Een bisschop vraagt haar in 1961 advies om voorstellen te formuleren voor het op handen zijnde Concilie. Ze schrijft vier teksten, onder meer over het geloof dat verwatert als het beleefd wordt in een christelijk ghetto, en over de uitdaging om in een atheïstisch milieu te leven en te werken.

Ook de equipe zwermt uit, naar het industriegebied Longwy (ten zuiden van Luxemburg), elders in Parijs, en naar Abidjan (Ivoorkust) en Algerije. Madeleine leert van Afrika, zij maakt er nog eens een bekering door, zegt ze: dat we God moeten liefhebben niet alleen met ons verstand en al onze krachten maar ook met ons hart. Op een nacht loopt de thuiskomst van Yves, een van de vele jongeren die nu en dan tijdelijk een thuis vinden in "de elf", uit in een ruzie met de taxichauffeur. Madeleine loopt buiten, sust en regelt de zaak. Als de chauffeur boos wegrijdt met als laatste woord: "En dat is uw zoon?" antwoordt zij kort en krachtig "ja". Het is dat ja dat zoveel communisten, arbeiders en arbeidsters, immigranten en vluchtelingen ervaren hebben. Het is voor haar, in haar, het ja van God zelf. Op 13 oktober 1964 vindt men haar dood in haar kamer, geveld door een hersenbloeding.

Net voor haar dood schreef ze voor de equipe over de nieuwe jaarstart: "Het redelijk dier dat wij zijn riskeert daarvan een soort schoolprogramma, de zondaar in ons riskeert er een spektakel van te maken. .. Ik hou het bij voornemens in zakformaat." Dat zakformaat fascineert blijkbaar nu nog, want ook in andere talen blijft men schrijven over haar, verzamelt men haar artikeltjes en notities. Haar zoektocht is niet gedateerd, niet voorbijgestreefd omdat hier het communisme verdwenen is. Hoe christen te zijn vandaag, daarover gaat het bij haar. "Weg van God" biedt in het Nederlands een extra leuke woordspeling. Madeleine zou die geapprecieerd hebben.

Geert Delbeke, free lance journalist